

amikor az egyes korszakok főszereplői között meglévő hasonlóságokat és különbségeket gyűjtötte össze. A kívülről érkező kíváncsiságával és némi távolságtartásával keresi a szerző az idegenre máig ható „debreceniség” gyökereit. És azokat a protestáns eredetben, a felekezeti jelleg deklarált, titkolt és latens megnyilvánulási formáiban; az önerőre hagyatkozó, autonómiájára büszke, radikalizmustól sem visszariadó népiességben; az ezzel összefüggő kultúrmissziói tudatban, az iskola, a tanárok és a műveltség fontosságába vetett hitben véli megtalálni. Ugyanakkor Mitrovics és Karácsony életpályájának és pedagógiájának összevetésével a meghatározó különbségeket sem hallgatja el Kozma Tamás. Szerinte Karácsonyt csak rövid távon tette „győztesse” Mitrovics ellenében a fennálló, formális iskolarendszerrel szemben megfogalmazott radikális kritikája vagy a közösségi lét magasztalása. Ugyanakkor Karácsony személyisége hosszú távon sokkal inkább vált debreceni tradícióvá, mint a tudományosságot szigorúbban képviselő Mitrovics Gyula – szól a könyv utolsó, nem feltétlenül pozitív végkicsengésű megállapítása.

A szép számú debreceni kutató komoly munkát végzett és színvonalas kötetet készí-

tett. Számptalan szempont szerint sikerült bemutatniuk a 20. század közepének azokat a fejleményeit, amelyek a pedagógia szempontjából meghatározóak voltak. Nemcsak személyes csaták és egyéni teljesítmények elevenednek meg a könyv lapjain, de a debreceniek valláshoz, országos politikai eseményekhez és tudományos eredményekhez, tendenciákhoz való viszonya is. A szerzők is tisztában vannak persze azzal, hogy bizonyos pontokon még részletes vizsgálódásra van szükség ahhoz, hogy aztán sikerüljön a neveléstudomány országos és nemzetközi kontextusában elhelyezni a „Debreceni Iskolát”, s így annak értékeit reálisan, nemcsak magukhoz viszonyítva meghatározni. A kutatócsoport előtt álló további munka eredményességével kecsegtet az a tény, hogy a már most is imponáló eredményekből meghatározó részt vállaltak olyan fiatal neveléstörténészek (például: Bajusz Bernadett, Fenyő Imre, Vincze Tamás), akik talán a „Debreceni Iskola” új generációjának is törzstagjaivá válnak. *(Brezsnyánszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat. Budapest: Gondolat Kiadó, 2007. 424 p.)*

Ugrai János
adjunktus, Miskolci Egyetem

Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban

A kötet a forradalom évfordulóján újonnan keletkezett legjelentősebbnek ítélt tanulmányokat gyűjti csokorba, többségükben olyanokat, amelyek az empirikus tudás „gyarapítása” mellett új szempontokat is adnak a forradalom (újra)értelmezéséhez. Politikátörténet helyett az empirikus kutatásokra építő, a forradalom társadalom- és esztétörténetét, reprezentációját, megértésének módjait

firtató szövegek kerültek előtérbe, hiszen ezek feltárhatják a forradalom értelmét, és irányt mutatnak egy új szintézis felé.

Ehhez az első lépés 1956 fogalmi meghatározása. Az utóbbi időkből 1956 értelmezése körül fellángolt viták fényében fontos Gyáni Gábor megállapítása, hogy „1956, mint [...] szabadságküzdelem annak a fogalmi eszménynek felel meg, mely szerint a forradalom szót csak olyan változásokra használhatják, melyek célja a szabadság”. Gyáni szerint 1789 után a forradalom olyan értelmezést

kapott, hogy előremutatónak kell lennie, de a későbbi tapasztalat alapján a forradalom már nem több, hanem kevesebb szabadságot eredményezett. 1956 ellenforradalom volt tehát, de nem a szó kádári, hanem eredeti értelmében, hiszen egy korábbi, több szabadságot kínáló állapot visszaállítására törekedett. Nézetem szerint tehát Gyáni a forradalom eredeti értelmének helyreállításával feloldja a „forradalom”, illetve a „szabadságharc” között feszülő ellentmondást. Hozzáteszem, hogy Standeiszky Éva pragmatikusabban, „spontán rendszerváltással járó káoszként” értelmezi e fogalmat.

Hová vezetett volna a forradalom külső beavatkozás nélkül? Standeiszky tanulmányai arra utalnak, hogy a szocializmus melletti elkötelezettség hangoztatása ellenére az események túlszaladtak volna ezen a formáción, hiszen a résztvevők többsége polgári demokrácia megvalósításában gondolkodott, illetve elvetette az 1945 utáni fejlődést. Sőt, szerinte a kollektív megnyilvánulások „egyre inkább antikommunista, szovjetellenes jelleget öltöttek”. Messzebbre mentek volna, mint Nagy Imre és a köré csoportosuló reformkommunisták (akik között Révész szerint jelentős nézetkülönbségek mutatkoztak). Megkérdőjelezném Révész megállapítását, miszerint az akkori szocialisták, illetve demokraták között csak a szabadság optimális fokának megítélésében mutatkozott eltérés, és azt is, hogy az akkori reformszocialista felfogáson át elvezett volna az út a szabadsághoz, hiszen a szabadság liberális (akár a Friedrich Hayek által kínált) meghatározása és a sztálinista diktatúrát finomítani akarók politikai elképzelései között feloldhatatlan ellentmondás feszül.

Kényes kérdés, hogy kié volt a forradalom. Ripp Zoltán szerint a munkástanácsok, forradalmi és nemzeti bizottságok spontán

megteremtésének megértése alkalmas a társadalmi viszonyok rekonstruálására, ám Mark Pittaway, Gyáni Gábor és Standeiszky Éva tanulmányai szerint a munkástanácsok nem spontán keletkeztek, hanem a párt erőfeszítéseit tükrözték a forradalom ellenőrzés alatt tartására. Ripp a forradalom baloldaliságát hangsúlyozza, de a kötetben közölt eszme- és társadalomtörténeti írások rámutatnak, hogy a munkásság a forradalom egyik alapvető bázisa volt, de ez nem feltétlenül jelentett „szocialista” (e kifejezést a kötet szerzői egységesen az akkori meghatározás szerint használják), vagy akár „baloldali irányultságot”. Jó lenne tudni, hogy a munkásságban milyen nyomokat hagyott a jobboldali radikalizmus. Ripp kifogásolja a forradalom „utcai harcok” tetteleire történő redukálását, bár nem biztos, hogy ez a forradalom „jobboldali irányultságú képét” formálja, hiszen Eörsi László kimutatta a harcok politikai sokféleségét. Bár a hős- és áldozatkultusza nyilvánvalóan leegyszerűsíti (de talán nem hamisítja meg) 1956 összetett örökségét, annyi megkockáztatható, hogy a mintegy 15 ezer főnyi (azaz két hadosztálynyi) szervezett fegyveres különbözteti meg a külvilág számára az 1956-os forradalmat a század antitotalitárius megmozdulásaitól, és kérdés, hogy e nélkül eljuttottak-e volna az események a többpártrendszer átmeneti helyreállításáig.

Pittaway és Gyáni rámutatnak, hogy a retorika ellenére a széleskörű nyomor, a létbizonytalanság, a hierarchikus viszonyok újratermelődése, a kiterjesztési lehetőségek hiánya miatt a háborút követően gyökeres tartalmi változáson átment munkásság jelentős része nem azonosult a „proletárdiktatúrával”, Pittaway szerint még a kedvezményezett rétegeknek is csak egy része volt rendszerhű, amin alapvetően nem változtatott az új szakasz.

Ennek oka az volt, hogy a munkásság más rétegeket tartott az új politika kedvezményezettjeinek. A reformok jelentősége 1956 szempontjából – és ez egybecseng Rainer M. János megállapításával – az ellenállás lehetőségének felcsillantása volt. Gyáni szerint (szemben Pittaway-jel) a faluból már részben kiszakadt ingázó munkások fontos szerepet vállaltak, mert „széthordták a forradalom szelét” (a kötet szakít a fővárosközpontú hagyományral, és rámutat a forradalom országos jellegére), akárcsak a legkiemeltebb társadalmi elem, az egyetemi tanulmányokhoz osztályszempontú kiválasztással hozzásegített, korábban a felfelé irányuló mobilitástól elzárt alsó rétegek. Ennek okát abban látja, hogy a hatalom politikai kérdést kreált az ebből a szempontból ártatlannak indult nemzedéki identitáskeresésből. A rendszer alátámasztását szolgáló erőltetett társadalmi mobilitás pedig a bizonytalanság és átmenetiség érzését szülte a munkásság köreiben, és megérlelte a diktatúra elleni fellépés „lelki-szellemi lehetőségét”. Ehhez járultak a rossz anyagi körülmények és ellentmondásos módon, az erőltetett mobilitás dacára a társadalmi felemelkedés hiánya által okozott frusztráció. Tekintve, hogy a rendszerrel a revizionista értelmiség is szembekerült (bár a revizionista kritika szerintem korlátozott volt), 1956 paradoxonja Gyáni szerint, hogy az előnyben részesített rétegek is szembefordultak a rendszerrel, sőt, a szembenállás fő bázisát adták a vállalati középvezetői réteggel karöltve, amely a rendszerváltás eredményeként deklasszáldott. A magyar forradalom sajátossága a támogatottság pluralitása volt.

Eörsi László és Vajda Júlia a fegyveres harcok résztvevőinél az egyéni motívumok fontosságát hangsúlyozza. Kitérnek azonban egy döntő probléma elől, amikor azt írják,

hogy 23–24-én „rátermett parancsnokok irányítása alatt kis létszámú felkelő csoportok alakultak”, összesen 15 ezer ember részvételével. 1956 rejtélye, hogyan jöhetett létre jól szervezett fegyveres ellenállás ilyen rövid idő alatt a totális diktatúra körülményei között. Minden tudományos kutatás problémája a kezdet meghatározása, de talán érdemes megpróbálni. Ilyenfajta ellenállás sem a kommunista, sem a náci típusú diktatúra alatt nem alakult ki békeidőben. Rainer M. János arra keresi a választ, hogy a szélsőséges terror váltotta-e ki 1956-ot, mekkora volt az „aktív” ellenállás a forradalom előtt, s a forradalom részvevői az ellenállók közül kerültek-e ki?

Rainer a külső behatás döntő szerepe mellett Péter László nyomán a kelet-európai történelmi sajátosságoknak tulajdonítja a szovjet típusú rendszer kiépítését. Bár e feltevés problematikus – ha másért nem, a térség sokfélesége miatt, és mert 18–19. századi fejlemények aligha okozhatnak 1945 utániakat –, utólag igazolja a Nyugaton 1945 után elterjedt véleményt, miszerint a régióknak megfelel a sztálinista berendezkedés, ezért nem érdemes tenni ellene. Rainer szerint a magyar rendszer kelet-európai viszonylatban „nem volt kiemelkedően represszív”. Ezt megkérdőjelezi, hogy a szovjet nagykövet, majd 1953 nyarán a teljes szovjet vezetés Rákosiék szemére vetette a Magyarországon uralkodó túlméretezett terrort. Továbbá, ha az összehasonlítás alapja a magyar hagyomány, akkor már kiemelkedően terrorisztikusnak minősíthető. A Horthy-korszak sokkal enyhébb viszonyai nem is váltottak ki tömeges ellenállást. Egy főre számítva még az általa megadott számok alapján is elnyomóbb volt a magyar, mint a többi kelet-európai. Rainer négy-ötezer főre teszi a forradalom előtti aktív ellenállók számát, amit nem minősít

magasnak. Ez a szám becslésen alapul, emellett jelentékenysége nem szubjektív megítélés kérdése. A náci Németországgal egy főre jutóan összevetve ez a szám inkább magas. Akár ellentétes véleményre is juthatunk, mint Rainer: különleges erőszakra és az emberi és szabadságjogok totális tagadására adott a totális diktatúra körülményeit tekintetbe véve jelentős ellenállás. Figyelembe véve még, hogy a bolsevik diktatúrának nem voltak gyökerei a magyar történelemben, megkérdőjelezhető Rainer érvelése, miszerint annak a rendszernek, amely ellen 1956 fellázadt, nem volt kiűntetett szerepe a forradalom okai között.

A forradalomban elkövetett atrocitásokról Standeiszky megállapítja, hogy azoknak „nemegyszer a zsidóellenességgel összekapcsolt antikommunizmus volt az oka”. Tekintve, hogy a második világháborús népiertást a bolsevizmus és a zsidóság összekapcsolása okozta, ez veszedelmes egyveleg volt. De csak néhány településen követtek el antiszemizmussal összefüggésbe hozható atrocitást, ezek közül a Standeiszky által bemutatott tények alapján az egyikben a zsidóellenesség nem látszik elsődleges motivációnak. A brutális akciókat Standeiszky szerint lumpenelemek követték el, akik vagyontalanként nem lehettek a rekvirálási akciók áldozatai. Úgy gondolom, ennek alapján kizárható, hogy ez a társadalmi elem lett volna a forradalom vezető rétege, s ez cáfolja a Kádár-rendszer által sulykolt forradalomképet. Standeiszky kimutatta, hogy sok helyen inkább szimbolikus igazságszolgáltatás történt, amelyek a néphagyományokat követték. Bár a forradalom nem nélkülözte a brutalitást, inkább az emelkedettség jellemezte: az egyetlen használható viszonyítási alapként szolgáló 1848-as költemények felidézése „szakrális élménnyé magasztosította a spontán népgyűléseket”.

A forradalom követeléseit jelentős eszmei sokféleség, egyben zűrzavar jellemezte. Hogy milyen nehéz utólag kibogozni, mit is akart a magyar társadalom elérni 1956-ban mutatja, hogy ennek megítélésében egyazon szerző két tanulmánya között ellentmondás van. Míg a forradalom eszméit tárgyaló tanulmányában Standeiszky a szocialista eszmék népszerűségét és a kapitalizmus (bár nem a polgári demokrácia) elutasítását mutatja ki, a *Követett múlt* címűben „félrevezetőnek” tartja azokat az állításokat, miszerint 1956 szereplői elutasították az 1945 előtti rendszert. Révész bemutatja, hogy a kommunista reformerek nézetei is ellentmondásosak voltak. Ez kimutatható Nagy Imre megnyilatkozásaiban is a forradalom szinte minden kulcskérdésében, a többpártrendszerrel szemben a semlegességig.

Révész antiszemizmussal vádolja Nagyot, szerinte a zsidó származás Nagy Imre snagovi feljegyzéseiben „determinisztikus nemzetidegenséget jelent”. Akárhányszor olvasom el az idézett szöveget, nem tudom úgy érteni, hogy Nagy Imre kizártnak tartotta, hogy egy zsidó magyar legyen. Ő Rákosiékról írt, akik megtagadták származásukat és időnként antiszemita politikát folytattak. Nagy Imre ellentmondásos személyiség, de nem folytatott antiszemita politikát.

Nem tudni mikor készül el 1956 „nagy összefoglalója”. Gyáni fontos megállapítása, hogy a forradalom társadalmi hátterének forrásául szolgáló peranyagok olyan konstrukciókat közvetítenek, amelyek csak ártételezen vallanak az események mozgatórugóiról. Horváth Sándor a történelmi rekonstrukció korlátjairól ír. Az „objektívnek” ható fotó vagy visszaemlékezés retorikai eszközökkel igazodik társadalmilag elvárt klisékhez. Így „az elővárosok lakosairól és életformájukról élő sztereotípiák különösen jól hasznosulnak a

fegyveres bandákról szóló történetek megalakításakor”. Lehet, hogy a majdani szintézisből nem a fényképekből, családi elbeszélésekből, a kollektív emlékezetből jól ismert 1956 köszön vissza majd ránk, a Kádár-érában kialakított pedig biztosan nem. A Gyáni–Rainer-könyv jelentős teljesítmény, amely

megelőlegezi 1956 tudományosan megalapozott szintézisét. (Gyáni Gábor – Rainer M. János szerk.: *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban, Budapest: 1956-os Intézet, 2007, 418 p.*

Borhi László

kandidátus, MTA Történettudományi Intézet

CONTENTS

Study

Mihály Boda: Ethics of Human Cloning	782
Gábor Hamza: Remarks on Reasonability and Timeliness of the Bologna Process in the Field of Legal Higher Education	791
Tamás Szentés: Remarks and Proposals on Reforming the Structure and Activities of MTA	799
Imre Lévai: Methodological and Theoretical Aspects of Interpreting Globalization	823
István Tózsza: Electronic Government	833
Lóránd Bertók: Role of Bile Acids in the Physico-chemical Defense of Macroorganism ...	844
László Varga: Professional Eminence and Character – Albert Szent-Györgyi	849
Rezső Solymos: Characteristics, Planning and Realization of Close-to-Nature Forestry ...	855
Gyöző Kovács: On Marginal of a Lifework – Lajos Turczel (1907–2007)	865

Academy Affairs

László Szalai: Supplement to „Notes on Global Warning”	867
Károly Reményi's Answer	869
László Zolnai: In Wake of „Dark Performance”	870
Ernö Keszei: Correct Representation of the Notion „Society” in the Law on the Academy of Sciences	875

The New External Members of the Hungarian Academy of Science – II.

József Makovitzky	880
Zoltán Neda	882
Sándor Német	884
Edömér Tassonyi	886
István Vermes	888

Outlook (László Jéki – Júlia Gimes)	890
---	-----

Book Review	894
-------------------	-----

Ajánlás a szerzőknek

1. A Magyar Tudomány elsősorban a tudományterületek közötti kommunikációt szeretné elősegíteni, ezért elsősorban olyan kéziratokat fogad el közlésre, amelyek a tudomány egészét érintő, vagy az egyes tudományterületek sajátos problémáit érthetően bemutató témákkal foglalkoznak. Közlünk téma-összefoglaló, magas szintű ismeretterjesztő, illetve egy-egy tudományterület új eredményeit bemutató tanulmányokat; a társadalmi élet tudományokkal kapcsolatos eseményeiről szóló beszámolókat, tudománypolitikai elemzéseket, szakmai szempontú könyvismertetéseket.

2. A kézirat terjedelme szöveges tanulmányok esetében általában nem haladhatja meg a 30 000 leütést (a szóközökkel együtt, ez kb. 8 oldalnak felel meg a MT füzetekben), ha a tanulmány ábrákat, táblázatokat, képeket is tartalmaz, a terjedelem 20–30 %-kal nagyobb lehet. Beszámoló, recenziók esetében a terjedelem ne haladja meg a 7–8 000 leütést. *A teljes kéziratot .rtf formátumban, mágneslemezen és 2 kinyomtatott példányban kell a szerkesztőségbe beküldeni.*

3. A közlemények címének angol nyelvű fordítását külön oldalon kell csatolni a közleményhez. Itt kérjük a magyar nyelvű kulcsszavakat (maximum 10) is. A tanulmány címe után a szerző(k) nevét és tudományos fokozatát, a munkahely(ek) pontos megnevezését és – ha közölni kívánja – e-mail-címét kell írni. A külön lapon kérjük azt a levelezési és e-mail címet, telefonszámot is, ahol a szerkesztők a szerzőt általában elérhetik.

4. Szöveg közbeni kiemelésként *dólt*, (esetleg *félkövér* – semibold) betű alkalmazható; ritkítás, VERZÁL betű és aláhúzás nem. A jegyzeteket lábjegyzetként kell megadni.

5. A rajzok érkehetnek papíron, lemezen vagy email útján. Kérjük azonban a szerzőket: tartsák szem előtt, hogy a folyóirat fekete-fehér; a vonalas, oszlopos, stb. grafikonoknál tehát ne használjanak színeket. Általában: a grafikonok, ábrák lehetőség szerint minél egyszerűbbek legyenek, és vegyék figyelembe a megjelenő olda-

lak méreteit. A lemezen vagy emailben érkező ábrákat és illusztrációkat lehetőleg *.tif* vagy *.bmp* formátumban kérjük; értelemszerűen fekete-fehérben, minimálisan 150 dpi felbontással, és a továbbítás megkönnyítése érdekében a kép nagysága ne haladja meg a végleges (vagy annak szánt) méreteket. A közlemény szövegében tüntessék fel az ábrák kívánatos helyét.

6. Az irodalmi hivatkozásokat mindig a közlemény végén, abc sorrendben adjuk meg, a lábjegyzetekben legfeljebb utalások lehetnek az irodalomjegyzékre. Irodalmi hivatkozások a szövegben: (szerző, megjelenés éve). Ha azonos szerző(k)től ugyanabban az évben több tanulmányra hivatkozik valaki, akkor a közleményeket az évszám után írt a, b, c jelekkel kérjük megkülönböztetni mind a szövegben, mind az irodalomjegyzékben. Kérjük, *fordítsanak különös figyelmet a bibliográfiai adatoknak a szövegben, illetőleg az irodalomjegyzékben való egyeztetésére!* Miután a Magyar Tudomány nem szakfolyóirat, a közlemények csak a legfontosabb hivatkozásokat (max. 10–15) tartalmazzák.

7. Az irodalomjegyzéket abc sorrendben kérjük. A tételek formája a következő legyen:

• Folyóiratcikkek esetében:

Alexander, E. O. and Borgia, G. (1976). Group Selection, Altruism and the Levels of Organization of Life. *Ann. Rev. Ecol. Syst.* **9**, 499–474

• Könyvek esetében:

Benedict, R. (1935). *Patterns of Culture*. Houghton Mifflin, Boston

• Tanulmánygyűjtemények esetén: von Bertalanffy, L. (1952). Theoretical Models in Biology and Psychology. In: Krech, D., Klein, G. S. (eds) *Theoretical Models and Personality Theory*. 155–170. Duke University Press, Durnham

8. Havi folyóirat lévén a *Magyar Tudomány* kefelevonatot nem küld, de az elfogadás előtt minden szerzőnek elküldi egyeztetésre közleménye szerkesztett példányát. A tördelés során végzett, apró változtatásokat a szerző egy adott napon a szerkesztőségben ellenőrizheti.